

НАСТАВНО НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

На основу члана 231. став 1. алинеја 17. и члана 278. Статута Факултета, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду нас је на својој VII редовној седници, одржаној дана 26.09.2019. године, изабрало у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације *Архитектура царске палате у доба Тетрархије. Felix Romuliana (Гамзиград)*, коју је поднео докторанд Бојан Поповић. Након увида и подробног разматрања поднете докторске дисертације, слободни смо да поднесемо следећи

Реферат о завршеној докторској дисертацији

Основни подаци о кандидату и дисертацији

Бојан Поповић рођен је 1984. године у Госпићу, Хрватска. Основну и средњу школу завршио је у Београду. Основне студије на Архитектонском факултету у Београду завршио је 2006. године, а мастер студије 2008. године на истом факултету. Докторске академске студије уписао је школске 2010/11 године на одељењу за Историју уметности на Филозофском факултету у Београду, код ментора проф. др Ивана Стевовића. Тему докторске дисертације под насловом *Архитектура царске палате у доба тетрархије. Felix Romuliana (Гамзиград)*, Наставно-научно веће Филозофског факултета одобрило је 2012. године.

Од 2011. године докторанд Бојан Поповић запослен је у Археолошком институту у Београду, на пројекту *Романизација, урбанизација и трансформација урбаних центара цивилног и војног карактера у римским провинцијама на тлу Србије*, најпре као истраживач-приправник, а од 2013. као истраживач-сарадник. Током рада у Археолошком институту, учествовао је у бројним систематским и заштитним археолошким ископавањима широм Србије: радио је на локалитетима Гамзиград, Сирмијум, Склани

(Република Српска), Београдска тврђава, Глац код Сремске Митровице, Дреновац код Параћина, Међуреч код Јагодине, као и на више локалитета у оквиру археолошких делатности на коридору аутопута Е75. Коаутор је пројекта истраживачко-визиторског центра у Дреновцу код Параћина, и пројекта за уређење и презентацију локалитета Прљуша-Мали Штурац на Руднику.

Усмеравајући своја интересовања поглавито ка историји античке односно касноантичке архитектуре, докторанд Бојан Поповић је учествовао и излагао радове у коауторству на више стручних и научних пригода и скупова, међу којима за ову прилику издвајамо: *Експериментално спаљивање куће од лаког материјала - нова запажања*, (постер, са Г. Јеремић), Српско археолошко друштво, XLII скупштина и годишњи скуп, Неготин 2019; *Arheološka istraživanja na lokalitetu Zadružni dom u Skelanima (Municipium Malvesatium) tokom 2014. godine*, *Arheologija u Srbiji – Projekti Arheološkog instituta u 2014. godini*, Београд 2017, 99 – 106 (са Н. Гавриловић Витас); *Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Rosulja u Suševlju kod Vladičinog Hana*, *Arheologija u Srbiji - projekti Arheološkog instituta u 2014. godini*, Београд 2017, 55 - 60 (са О. Младеновић и В. Филиповић); *Gamzigrad (Felix Romuliana) – Istraživanje kule 15 u toku 2012-2013. godine*, *Arheologija u Srbiji – Projekti Arheološkog instituta u 2014. godini*, Београд 2014, 70-75 (са С. Поп-Лазичем, М. Живић и В. Вујадиновићем); *Gamzigrad-Felix Romuliana: Iskopavanja 2012. godine – Severno naselje*, *Arheologija u Srbiji – Projekti Arheološkog instituta u 2012. godini*, Београд 2014, 78-81 (са С. Поп-Лазичем и В. Вујадиновићем); *Arheološka iskopavanja u Sremskoj Mitrovici 2013. godine – Lokalitet 85*, *Arheologija u Srbiji – Projekti Arheološkog instituta u 2013. godini*, Београд 2014, 43-47 (са И. Поповић, С. Поп-Лазичем, В. Вујадиновићем и Е. Цабунац); *Prilog poznavanju ranovizantijske stambene arhitekture na Đerdapu*, у: *OD ROMANA DO SLOVENA. ARHEOLOŠKI NALAZI IZ SRBIJE I NJIHOV KONTEKST*, Београд 2013, 14 (са А. Петровић). Као коаутор се појављује и у радовима *Налазиште „Бунавејско“ у Сушевљу/Репишту код Владичиног Хана – археолошка и експериментална истраживања*, Етно-културолошки зборник за проучавање културе источне Србије и суседних области, Сврљиг 2016, 105-114 (са Г. Јеремић и М. Јовић), и *Касноантички Domus у Скеланима (Municipium Malvesiatium)*, *Старинар LXV/ 2015*, 197 – 220 (са Н. Гавриловић Витас). Самостални је аутор следећих радова: *Architectural Features of Roman Horrea in the Area of Modern-day Serbia*, у: *Vivere Militare Est – From Populus to*

Emperors – Living on the Frontier, Belgrade 2018, 311-350; *Municipium Malvesiatium: преглед истражених грађевина римске архитектуре на територији данашњих Склана са предлогом реконструкције*, Српско Археолошко Друштво, no. 34, Београд 2018, 175 - 203; *Architectural composition, construction phases, and possible location of frescoes*, Wall painting of Sirmium, Belgrade 2017, 13-46; *The importance of archaeological research educational and visitor centers – model center Drenovac by Paraćin*, у: *Archaeological Heritage – its Role in Education, Presentation and Popularization of Science*, Viminacium 2012, 24.

Докторска дисертација Бојана Поповића, под насловом *Архитектура царске палате у доба тетрархије. Felix Romuliana (Гамзиград)* сложена је на 284 странице. Писани део дисертације садржи 171 страницу компјутерског текста уобичајеног формата, са пратећим научним апаратом, напоменама и библиографијом. Сам текст дисертације подељен је у пет поглавља: *Увод; Преглед и анализа палата тетрархијског периода; Историјат истраживања на локалитету "Гамзиград"; Царска палата; Закључна разматрања*, са више подпоглавља у првом и четвртном одељку. Уз текст, интегрални, а заправо тежишни део Поповићевог рада, представља фотографска, и што је посебно важно, архитектонска техничка документација, коју чине 63 фотографије и 52 оригинална цртежа које је докторанд израдио самостално или је на старијим предлошцима извршио значајне допуне.

Предмет и циљ дисертације:

Предмет истраживања докторске дисертације Бојана Поповића под насловом *Архитектура царске палате у доба тетрархије. Felix Romuliana (Гамзиград)* представља велики градитељски комплекс резиденцијалне намене у близини данашњег Зајечара, подигнут у сврху пребивалишта и култног средишта тетрархијског цара Галерија. Још током прве половине XIX века препознат као изузетно значајно античко налазиште, локалитет је од почетка педесетих година прошлог столећа подвргнут систематским археолошким ископавањима, која су резултирала добијањем сразмерно прецизне слике о његовим великим и по функцији различитим архитектонским целинама, вишеструким слојевима његовог трајања у турбулентним околностима касноантичке епохе, као и великим бројем разноврсних покретних налаза. Међутим, и поред опсежне археолошко-конзерваторске делатности на Гамзиграду, поводом многих посебних али не и малих

недоумица, остало се на ступњу недовољно подробно или неадекватно сročених одговора или хипотеза. Једна од њих односи се и на питање добијања што је могуће потпуније представе о првобитном изгледу царске палате, "са свим специфичностима које је имала у време политичко-идеолошког система тетрархијске власти".

Бивајући новим видом управног поретка на територији римске империје, период Тетрархије начелно је, између осталих новина, довео и до великих промена у свим доменима везаним за институцију цара односно империјалне власти, и начина њеног манифестовања, па самим тим и у оквирима њене архитектонске, шире посматрано, визуелне експозиције, у чијем се средишту налазило царско пребивалиште. Стога је примарни циљ Поповићеве дисертације био концентрисан у настојању на мултидисциплинарном и новим компјутерским технологијама заснованом проучавању свих видова њених остатака, и њеној идеалној реконструкцији, полазећи од просторног склопа, преко по себи особене функције резиденције, до конструктивних појединости, украса и посебних ефеката, попут односа више или мање осветљених делова простора, којима је оствариван пажљиво осмишљен утицај на посматрача. Упоредним разматрањем гамзиградских остатака и налаза, и одговарајућих артефаката боље очуваних у архитектонским организмима исте намене у Риму, Триру, Сплиту, Шаркамену, Сирмијуму, Солуну, Антиохији и другим владарским средиштима, добијена је утемељена подлога за систематску реконструкцију првобитног изгледа целине и посебних делова гамзиградске палате, односно објеката који су чинили њен садржај. Тако су Поповићевом дисертацијом на једном месту сабрани, евидентирани, ревидирани, и по први пут на нов начин изложени и протумачени бројни подаци релевантни за ближе разумевање општијих и посебних феномена природног позиционирања, образовања, намене и симболичко-визуелног наратива овог царског комплекса

Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању:

Свеукупни идентификовани архитектонски садржај Гамзиграда, постојање различитих постројења истоветне намене унутар комплекса, специфична релативна хронологија, односи фортификационих и постојање сакралних објеката како унутар бедема тако и у непосредној близини, као и велики број разноврсних покретних налаза, скупа сагледани уз резултате старијих проучавања представљали су поуздану основицу

хипотези о Гамзиграду као Галеријевој царској резиденцији, предвиђеној да у њој борави по истеку владавине. Такође, посебне анализе, попут петролошких, изложене у раду, дале су повода могућностима прецизнијег разматрања за ову епоху начелно недовољно проучених питања периода у којем је палата била изграђена, праксе односно порекла мајсторских радионица које су без сумње са стране биле ангазоване на извођењу њених различитих појединости, од архитектонских/конструктивних, до богатог репертоара клесаног и мозаичког украса, који је за потребе дисертације изнова реконструисан уз важне нове допуне.

Кратак опис садржаја дисертације:

Пет наведених поглавља докторске дисертације *Архитектура царске палате у доба тетрархије. Felix Romuliana (Гамзиград)* представљају јасну и логично организовану писану целину, чији садржај функционално прати обиље техничке документације. Према уобичајеним стандардима, у уводном поглављу укратко су образложене концептуалне и методолошке претпоставке на којима су истраживања била заснована, и на којима почива наредни текст. У другом поглављу, *Преглед и анализа палата тетрархијског периода*, докторанд Бојан Поповић на основу релевантне литературе сажео је досадашња знања о појму и намени царских палата уопште, сумирајући непобитне закључке пређашње историографије о њиховом пореклу и бројним трансформацијама у областима државних творевина и старијих култура источномедитеранског басена, пре свега хеленистичког света. Посебно је наведено да је од времена Тетрархије, када Рим више није био апсолутно средиште империје, дошло до умножавања владарских престоница и палатинских комплекса, што је у знатној мери допринело морфологији и функционалном преображавању ових архитектонских организама, чији је нови апогеј представљало успостављање престонице са свим њеним владарским обележјима у Константинопољу. У даљем тексту поглавља описани су сразмерно невелики остаци оновремених царских резиденцијалних комплекса, у складу са степеном њихове очуваности и могућности целовитијег сагледавања, као збир аналогича према којима су спровођене студијске реконструкције гамзиградске палате. Као посебно важна истакнута је сличност у диспозицији објеката Галеријевих здања у Солуну: "у оба случаја приметно је да су палате позициониране у северном делу утврђења, а претпоставља се да је источни део био

предвиђен за становање, док је западни имао јавну функцију." На основу података наведених у овом поглављу закључено је да без обзира што ни једна од тетрархијских палата није сачувана у значајној мери, постоје аргументи у прилог ближег сагледавању њихових појединачних и обавезно постојећих архитектонских елемената, инхерентних сваковрсној посебности места царског боравишта.

Треће поглавље докторске дисертације, *Историјат истраживања на локалитету "Гамзиград"* рекапитулацијом досадашњих проучавања чини својеврсни уводни део најважнијем, четвртом поглављу, под насловом *Царска палата*. Разматрајући њену просторну диспозицију површине преко 3000 квадратних метара, концепт, градитељска решења у ужем смислу, украс, екстеријер и живот унутар њеног амбијента, ово поглавље подељено је у десет одговарајућих подпоглавља. Пажњом посвећеном микротопографској позицији подробно је указано на то да је комплекс био подигнут на месту неповољном с аспекта одбране и приступа, па су облик и величина утврђења настали у непосредној зависности од овакве ситуације. Надаље, детаљно су представљени сви елементи архитектуре саме палате, функционално-симболички аспект појединачних просторија и подаци који указују на ритуалну компоненту просторног понашања и кретања. Такође, анализирани су све врсте грађевинског материјала примењеног приликом подизања комплекса, као и врсте конструкција њиме оствариване. Уз добро познат ансамбл подних мозаика, украс палате био је изведен у развијеним формама мотива у племенитом камену, штуку, зидним сликама и бојеном малтеру, а закључено је и то да репрезентативна декорација није постојала искључиво у палати већ и у другим објектима Гамзиграда. У наредном тексту предочен је релативни хронолошки однос појединачних делова палате, преправке које су извођене током њеног коришћења, као и недоумице проистекле из околности да сам Галерије, према познатим изворима, никада није боравио у овој својој резиденцији. По смрти цара 311. године, приметно је да је примат у животу насеобине преузела хришћанска заједница, што је потврђено трансформацијом просторних целина у одговарајуће култне објекте, као и подизањем хришћанских светилишта изван самог утврђења. Коначно, у *Закључним разматрањима*, сумирани су претходно изнети судови, а Галеријева палата по својим укупним архитектонским својствима, постављена је у одређенији однос спрам истоветних оновремених империјалних комплекса.

Остварени резултати и научни допринос дисертације:

Докторска дисертација *Архитектура царске палате у доба тетрархије. Felix Romuliana (Гамзиград)* оригиналан је и вредан допринос сваковрсном продубљенијем познавању не само овог ванредно значајног локалитета, већ и феномена римске односно позноантичке царске резиденције у ширим оквирима. Ослањајући се на егзактна правила архитектонског деловања античког света, односно законитости којима је управо због њиховог симболичког значења придавана посебна важност, Поповићева проучавања не само да на новим основама консолидују постојећа знања, већ и значајно подстичу најразличитија питања из сфере будућих истраживања владарске репрезентације позноримског раздобља, превасходно исказиване његовом архитектонском делатношћу. Самим тим, ова докторска дисертација значајно надилази оквире "студије случаја", и прераста у неизоставну историографску јединицу везану за одговарајуће раздобље у ширим оквирима. Узорно успостављена равнотежа између писане речи и документарних прилога Поповићево излагање чини језгровитим, јасним и аргументованим. Стога и посебно важна нова питања која поставља у завршници рада, попут претпоставке о религијским веровањима, храму који јој је био посвећен и месту сахране Галеријеве мајке Ромуле као потенцијалним разлозима великих градитељских интервенција у комплексу и његовом непосредном окружењу, са истројијскоуметничког аспекта чине озбиљан продор спрам уврежених мишљења, убедљиво добијају на значају и откривају сасвим нови хоризонт могућих интерпретација Гамзиграда. У наведеном је свакако сабран и највећи, у понечему и најпровокативнији, оригинални домет ове докторске дисертације.

Закључак:

Сумирајући претходно саопштено, имајући у виду да је докторска дисертација Бојана Поповића под насловом *Архитектура царске палате у доба тетрархије. Felix Romuliana (Гамзиград)* у потпуности написана на основу његових властитих истраживачких захвата и према одобреној пријави, те да представља оригинално и самостално научно дело, слободни смо да Наставно-научно веће Филозофског факултета Универзитета у Београду обавестимо да су се стекли услови за њену јавну усмену одбрану.

Београд, 07.10.2019.

КОМИСИЈА

др Иван Стевовић, редовни професор, Одељење за историју уметности,
Филозофски факултет у Београду, ментор

др Јелена Ердељан, редовни професор, Одељење за историју уметности,
Филозофски факултет у Београду

др Олга Шпехар, доцент, Одељење за историју уметности,
Филозофски факултет у Београду

др Ивана Поповић, научни саветник, Археолошки институт у Београду

др Стефан Поп-Лазивић, научни сарадник, Археолошки институт у
Београду

